

**Про всесильного, але смертного наркома внутрішніх справ**

*Шаповал Ю.І., Золотарьов В.А. Всеволод Балицький. Особа, час, оточення. – К.: СтилоС, 2002. – 468 с.; 24 с. Фото.*

«Гільйотина України» – саме так назвав В.Балицького – багаторічного шефа ГПУ – НКВД, один із його сучасників. Балицький працював, якщо це дієслово можна застосувати до його діяльності, в Україні на керівних чекістських посадах з 1919 до 1937 року і залишив після себе дуже вже помітний слід. Свою роботу в Україні Балицький, який мав у партійних колах псевдо «Всеволод», розпочав у січні 1919 р. в Києві як «особливо уповноважений Української Республіки». Того самого місяця рішенням ЦК КП(б)У він був відряджений на роботу до Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУЧК). Про те, з якими настроями і переконаннями Балицький прийшов до ВУЧК, дуже красномовно свідчить його вірш, надрукований у лютневому номері «Известий Киевского комитета рабочих и крестьянских депутатов» за 1919 р., який автори наводять в книзі, і який мені теж хотілося б процитувати, оскільки він чудово ілюструє і час, і особу автора:

Мы дружно на бой поднялись,  
И там, где недавно так весело жилось  
Потоки крови полились.  
Так что же? Пусть льется, не будет пощады,  
Ничто не спасет вас, ничто!

Думається, що цей віршик міг би бути епіграфом або епітафією до життя та діяльності В.Балицького. Він піднімався щаблями чекістської кар'єри, як пишуть автори «на хвилях червоного терору» (с. 23).

Коли читаєш біографії людей, подібних В.Балицькому, то завжди виникає думка: які якості слід було мати, щоб досягти таких висот у радянській тоталітарній системі. Автор книги, опрацювавши дуже значний архівний та газетний матеріал, спогади сучасників, крок за кроком прослідковують кар'єрний злет Балицького. У 1919 р. він – голова Надзвичайної комісії Київської губернії, з літа 1920 р. за сумісництвом обіймає посади начальника тилу і голови трибуналу Південно-Західного фронту, член колегії Наркомату іноземних справ УСРР. У 1921 р. він – уже заступник голови ВУЧК і нагороджується орденом Червоного Прапора, а у 1923 р. призначається народним комісаром внутрішніх справ і Головою ГПУ. У його діяльності розпочався новий етап – він став першою особою у системі комуністичної спецслужби в Україні. Як показують автори книги, тут він виявив себе як одіозна фігура навіть на тлі інших вождів та комуністичних панів-товаришів.

Особливу цікавість мають ті сторінки книги Ю.Шаповала та В.Золотарьова, які стосуються ставлення ГПУ до українізації. У науковій літературі існує чимало суперечливих та неоднозначних думок щодо причин українізації. Авторі показують, що вже у 1926 р. у надрах ГПУ з'являється кілька надзвичайно важливих і суворо засекречених документів,

що розкривають «кухню» і справжній зміст дій цього відомства щодо українізації. У цих документах підкреслювалося, що «українізація використовується... прибічниками націоналістичних ідей», визначалися носії українського націоналізму – Українська автокефальна православна церква, Всеукраїнська академія наук, а також, власне, вся сфера культури, зокрема література (с. 101). Ці та інші документи переконливо засвідчують, що з самого початку, всупереч усім офіційним деклараціям, ГПУ підозріло і вороже сприймало українізацію, накопичувало матеріал проти її активних провідників.

Безперечним достоїнством рецензованої монографії є те, що автори відійшли від «абсолютного негативізму» в оцінці діяльності органів внутрішніх справ, властивого добі перебудови. Але разом з тим вони переконливо показують, що навіть ті, здавалося б, позитивні заходи, які проводилися органами ГПУ (наприклад, кампанія щодо сприяння зниженню цін) у цілому сприяли згортанню непу, означали перехід до командних методів управління господарським розвитком (с. 115).

З початком колективізації В.Балицький взяв активну участь у розкуркуленні. В Україні у січні 1930 р. було створено спеціальну комісію для «вироблення заходів» щодо куркульства у складі: С.Косіра (голова), В.Балицького, М.Демченка та В.Порайка. Загальне керівництво операцією по «масовому виселенню селянства та вилученню контрреволюційного активу» було покладено на ОГПУ, яке, звичайно, «не підвело». Станом на 1 червня 1930 р. було «розкуркулено» 90 тис. господарств, а всього за роки колективізації – понад 200 тис. (с. 126).

Така діяльність Балицького та його підлеглих справляла позитивне враження в Москві. Як пишуть автори, «імпонував його імідж серйозного, досвідченого чекіста, який не дурався чорнової роботи, прагнув принагідно демонструвати спорідненість з простими «солдатами революції». Хорошим «піар-кроком», як тепер сказали б, була участь Балицького на чолі групи з 26 курсантів-прикордонників у 500-кілометровому переході на конях. У розвиток свого іміджу Балицький також взяв участь у авіаперельоті «Москва – Тегеран – Москва», за що навіть отримав свій другий орден Червоного Прапора (1926 р.). Балицький був причетний і до створення спортивного товариства «Динамо», адже саме він у жовтні 1926 р. підписав статут та установчі документи цієї організації (с. 157).

Кілька років (1929 – 1931 рр.) В.Балицький працює в Москві, заступником голови ОГПУ СРСР, де, до речі, готує проекти постанов ЦВК і РНК СРСР про запровадження єдиної паспортної системи в містах, систему обліку та реєстрації населення (прописку).

У 1932 р. В.Балицький повертається в Україну, де бере активну участь у викачуванні з українських селян хлібних запасів і фактичній організації голодомору. На численних фактах автори книги показують, як використовувались органи держбезпеки для цієї мети. Прирікаючи українських селян на голодну смерть, Балицький і компанія самі весело проводили час, вели розбещений, розпущений спосіб життя – таких «смажених» фактів у книзі наводиться чимало.

Легкою рукою посилаючи багатьох людей на смерть, Балицький, очевидно, не задумувався над тим, що і він смертний, що копаючи яму для інших, можна потрапити до неї самому. 27 листопада 1937 р. Балицький був засуджений «за участь в антирадянській змові» до страти і, за офіційною версією, в той же день страчений. Закономірний фінал для діяча такого напрямку діяльності в той час.

Книга Ю.Шаповала та В.Золотарьова, де аналізується діяльність В.Балицького, спирається на унікальні документи, присвячена непересічній у певному розумінні особі, містить чимало цікавих фактів, легко читається навіть нефахівцями і, безперечно, заслуговує на високу оцінку як з літературної, так і наукової точок зору.

*Греченко В.А., д-р іст. наук*